

**ÖTEKİLERİN PEŞİNDE
AHMET YAŞAR OCAK'A ARMAĞAN**

**IN PURSUIT OF THE OTHERS
Festschrift in Honor of
Ahmet Yaşar Ocak**

**A LA POURSUITE DES AUTRES
Mélanges en l'honneur
d'Ahmet Yaşar Ocak**

HAZIRLAYANLAR

Mehmet Öz

Fatih Yeşil

ÖTEKİLERİN PEŞİNDE
AHMET YAŞAR OCAK'A
ARMAĞAN

TİMAŞ YAYINLARI | 3803
Tarih İnceleme Araştırma Dizisi | 75

EDİTÖR
Adem Koçal
Zeynep Berктаş

KAPAK TASARIM
Ravza Kızıltuğ

İÇ DÜZEN
Serhat Küçük

1. BASKI
Mayıs 2015, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-1952-6

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

“İhtilalci Bir Mehdilik” Hareketi mi?

Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar

Feridun M. EMECEN*

Osmanlı dini ve sosyal tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan A.Yaşar Ocak, XVI. yüzyıl Anadolu’sundaki Mehdici hareketleri incelediği bir araştırmasında, bu yüzyılın onlu yıllarının hemen başlangıcında ortaya çıkan ilk büyük çaplı isyan hareketinin önderi Şahkulu Baba Tekeli’yi “Kızılbaş Türklerin meydana getirdiği zümrelerin katıldığı ihtilalci Mehdilik ideolojisine bağlı hareketlerin” temsilcisi şeklinde tanımlayarak, bunun 1512’deki Nur ‘Ali Halife, 1520’deki Şah Veli, 1526-1527’deki Şah Kalender isyanlarıyla bütünlük arzettiğini ifade eder ve söz konusu isyancı hareketin liderlerinin Safevilerle fiili bağlantısının henüz tam olarak ispat edilememiş olduğunu dile getirir¹. Gerçekten de XVI. yüzyılın başlarında Osmanlıların doğu sınırlarında baş gösteren yeni bir dini-siyasi cereyanın temsilcileri olan Safevilerin Anadolu’daki etkilerinin bir yansıması gibi değerlendirilebilecek olan bu isyan hareketi liderlerinin Şah İsmail’in birer temsilcisi sıfatıyla onun ile irtibat halinde bulunup bulunmadıkları hususu, önemli bir mesele olarak karşımızda durmaktadır.

Osmanlı kroniklerinin kritik edilmeyen bilgilerini nakleden birçok araştırmacı, bütün bu zikredilen isyanları ve tabii ki Şahkulu Baba Tekeli’nin çıkardığı büyük karışıklığı, tam olarak tefrik etmeksizin Şah İsmail ile irtibatlı olarak açıklamak eğilimindedir². Halbuki Anadolu’da büyük çaplı denilebilecek bir vafsa ulaşıp payitahtı bile tehdit edebilecek derecelerde Osmanlı Devleti için o vakte kadar karşı karşıya kalınmayan benzersiz bir tehlike halini alacak olan Şahkulu Baba Tekeli isyanının karakter itibarıyla diğerlerinden farklı bir zemine sahip olduğu, dönemin kaynaklarının ve arşiv belgelerinin konuyla ilgili bilgilerinin dikkatli bir şekilde tahlilinden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu kısa yazıda da Şahkulu Baba Tekeli isyanının mahiyeti ve gerçekte nasıl anlaşılması gerektiği konusu ele alınacaktır. Buradaki temel

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.

¹ *Yeniçağlar Anadolu’sunda İslamın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi, Makaleler-Araştırmalar*, İstanbul 2011, s. 73-78.

² Bu husus pek çok araştırmacı tarafından tekrarlanır, hatta dönemi eleştirel bir bakışla incelediği iddiasındaki bazı yeni çalışmalarda da dahi ayrı “muhafazakar” bilgilere itibar edilir (H. Erdem Çıpa, *Yavuz’un Kavgası: I. Selim’in Saltanat Mücadelesi*, İstanbul 2013, s. 46). I. Selim’in tahta çıkış “kavgası”nu ele alan ve müelliflerinin olayı ele alış biçimlerine dikkat etmeksizin kendi tercihleri doğrultusunda dönemin kaynaklarını kullanma eğilimi ağır basan, geç tarihli kroniklere itibar edip bunların asıl kaynaklarını teşhisten uzak bulunan bu kitabın yazarı, ne yazık ki “malumun ilamı” dışında, bilinenlere yeni bir şey ekleyememiş, “defansif refleks” dahilinde hareket etmekle itham ettiği yayınlara alternatif bir “ofansif refleks” gösterisi dahi yapamamış, önsözünde bahsettiği “kaynaklarla giriştiği güreşten” pek de başarılı çıkamamıştır.

problem Anadolu'daki Mehdici hareketin ilk büyük isyanını çıkaran Şahkulu Baba Tekeli'nin Şah İsmail namına bir kıyama kalkışıp kalkışmadığı, onun adına hareket edip etmediği noktasında düğümlenmektedir. Yani aslında bu yazıda yapılmak istenen şey, Safevilerin ideolojik zemini tahtında bir hareketin var olup olmadığı bir tarafa, bu isyanlara Şah İsmail ile başlayan yeni siyasi-dini düşünce ve akımın, yani ihtilalci bir Mehdilik zincirinin bağımsız bir halkası yahut tabii bir sonucu olarak mı bakılması lazım geldiği sorusunu tartışmaya yeniden açmaktır. Eğer öyleyse bunu yönlendiren amiller, o dönemin sadece Osmanlı dünyası değil Batı dünyasında da hakim olan kıyamet korkuları ve belirsizliklerle dolu haleti ruhiyesinden yani "zamanın ruhundan" da esas itibarıyla beslenmiş olabilir mi?

İmdi bu suallere geçmeden önce Şahkulu Baba Tekeli isyanının karakteriyle alakalı bazı tarihi olaylara kısaca bakmak gerekecektir. Bu noktada Şahkulu Baba Tekeli'nin kimliği önem kazanmaktadır. Onun Antalya yakınlarında bulunan Yalınlı adlı köyde bir tekke kuran Hasan Halife'nin oğlu olduğu konusunda dönemin Osmanlı kronikleri müttefiktir. Bunlara nazaran Hasan Halife Tekelü Türkmenlerine mensuptur ve Safevi tarikatının kurucu önderlerinden sayılan Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın yanında bulunmuştur. Daha sonra buradan aldığı feyizle Antalya/Kızılkaya'daki Yalınlı köyde bir mağarada inzivaya çekilmiştir. Bu bilgileri daha doğru bir zemine oturtmak, Şahkulu Baba Tekeli'nin yakalanan müritlerinden birinin yapılan sorgusunu ihtiva eden bir belge ile mümkün görünmektedir. Burada Şahkulu'nun halifesi, onun Yalınlı köyde doğduğunu teyid eder, mağarada dini telkinata başlamıştır³ ve muhtemelen de Erdebil sufilerinin bilinen görüşlerini yaymaktadır. "Erdebil halifelerinden Hasan Halife nâm kimesnenin oğlu" dur ve etrafına "Erdebil halkı" toplanmış, ona "divanhane/tekke, ev ve matbah" yapmışlardır⁴. Açıkça anlaşılacağı üzere onun kimliği daha başlangıçta babasınıninkilerle karışmış bir anlatıma sahiptir. İsyanın dehşetini üzerinden atamayan dönemin kaynaklarında Şahkulu hakkında üretilen efsanevi bilgilerin altında yatan ve hadiseyi çözümlenmekte zorlanan bir zihin dünyasını keşfetmek rahatlıkla mümkün görünmektedir⁵. O kadar ki bazı kaynaklarda

³ Filibe Sancağı beyinin yakaladığı "sufi Şahkulu" nun Pir Ahmed adlı casusunun sorgusunu ihtiva eden Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi [=T SMA] nr. E. 6636'daki bu belge için bk. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *Sancaktan Saraya: Seçme Yazılar*, haz. S. Koz-H. Şahin, İstanbul 2012, s. 47, not 12; daha dikkatli bir okunuşu için ayrıca bk. Ş. Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1/3, 1967, s. 36.

⁴ T SMA, nr. 6321'deki Antalya kadısının arzı için bk. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", s. 48, not.14; Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", s. 38.

⁵ Özellikle bu hareket karşısında sadece Osmanlı merkezi idaresinin değil entelektüellerinin ve ulemasının da ciddi bir şaşkınlık içinde bulduklarıyla ilgili olarak bk. F. M. Emecen, "Şark Meselesinin Doğuşu: Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı", *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, İstanbul 2009, s. 321-344. Osmanlılar bu tehdidin farkına tam olarak vardıklarında fetvalar yoluyla "retorik" açıdan buna çok sert şekilde cevap verdiler. Dönemin fetvalarının tehlike algısının ortaya koyduğu halet-i ruhiyenin bir eseri olduğunu görmezlikten gelip bunu sadece "katliamları meşrulaştıran gerekçeler" şeklinde anlamak (B. Lellouch,

II. Bayezid'in diğer tarikat şeyhlerine olduğu gibi bu baba-oğula maddi yardımında bulunduğu, hatta bir zaviye ve imaret yaptırdığı bile belirtilir⁶. Safevi hareketinin zuhur ettiği 1501'den itibaren geçen yaklaşık on yıllık bir dönemde Anadolu'daki tekkelere ve bunların şeyhlerine, merkezin bakışında ne gibi bir değişimin olduğunu anlamak zorsa da II. Bayezid'in, Şah İsmail'in Anadolu'da hayli ilgi çeken propagandalarla desteklenmiş mezhebî faaliyetine karşı, merkezi devlete bağlılığı temin için zaviyelere maddi destek sağlanmasına yönelik bir politikayı devreye sokmuş olma ihtimali göz önüne alınabilir.

Şah İsmail'in 1500 yılı civarından itibaren Anadolu'ya haber göndererek hareketini tanıttığı ve kendisine yakın olduğunu düşündüğü tekke şeyhlerini yeni müritler kazanmak üzere kendisine katılmaya davet ettiği dönemden itibaren Şahkulu Baba Tekeli'nin büyük bir isyan hareketini başlattığı 1510 yılına kadar olan devredeki gelişmeler konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Bu dönemde çeşitli halifeler vasıtasıyla Kızılkaya/Şahkulu tekkesiyle Erdebil'in bir manevi bağ kurduğu düşünülebilir. Esas itibarıyla 1501 yılına ait resmi kayıtlar, Teke bölgesiyle Erdebil arasında yoğun bir hareketliliğin olduğuna dair inkâr edilemeyecek kanıtlar sağlar. Fakat bunlar Karamanoğullarına son verilmesinden sonra daha da istikrarsızlaşan Teke yöresinde çıkarılması planlanan bir isyan hareketinin değil Şah İsmail'in kendisine taraftar olan zümrelere dayanmak suretiyle Orta Anadolu'da gerçekleştirmek istediği siyasi ihtilalin bir yansımasıdır. Gerçekten de Şah İsmail kuvvetle dayandığı Anadolu Türkmenlerinin kendisine destek vereceği ümidiyle, istikrarını bir türlü sağlayamayan Orta Anadolu ve bilhassa Karaman bölgesi merkez olmak üzere bir siyasi oluşum kurmanın peşindeydi. Bunun başarısız olması üzerine ihtilalini Akkoyunluların merkezi olan Tebriz'de gerçekleştirecekti⁷. Bu bakımdan başlangıçta Kızılkaya tekkesinin bir isyanın baş muharriki olmaktan çok bu fikirlerden etkilenmiş ve destek verme amaçlı bir faaliyet içinde olmuş bulunduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Şahkulu'nun bulunduğu bölgede Erdebil ile sıkı bir irtibat kurduğu anlaşılan babası gibi karizmatik bir lider olma yolunda ilerlemesinin altında yatan saikler, dönemin kaotik ortamından beslenmiş olmalıdır. Karizmatik liderler genellikle bu tür "ümitsizliğin hakim olduğu belirsizliklerle dolu şartların" bir ürünüdür, bu ortamlarda gücünü ve etkisini yayar, vazgeçilmez bir lider haline gelirler. Benzeri şekilde Şahkulu'nun büyük bir isyana dayanak sağlayacak birtakım unsurları kendi şahsında topladığına şüphe yoktur.

"Osmanlı Sultanının İktidar ve Adaleti: İnan ve Mısır Cephelerinde Gerçekleştirilen Kıyımlar", *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos*, İstanbul 2012, I, 407-421) anakronik bir yaklaşımı tedai eder ve pek doğru bir telakki gibi görünmez.

⁶ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 132.

⁷ Konuyla ilgili daha geniş bilgi ve söz konusu tezin argümanları için bk. F.M. Emecen, "Şark Meselesinin Doğuşu", s. 328 vd.; a.mlf, *Zamanın İskenderi Şarkın Fatihî Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 2010, s. 90-91.

1510 yılındaki kıyamına kadar olan devrede, benzeri düşünceleri ve dini inanış tarzını paylaştığı Şah İsmail gibi başarıya ulaşma yolunda şansını denemeyi kararlaştırmasının, bu kuvveden fiile ircâ eden hareketine başlamasının, tam da II. Bayezid'in oğulları arasında baş gösteren taht mücadelesinin ortaya çıkardığı belirsizliğe dayalı siyasi tükenmişlik⁸ kanaatinin halk beyninde umumileştiği döneme rastlaması herhalde tesadüfi olmamalıdır. Öte yandan yakalanan müritlerinin sorgulamalarında, onun etki sahasını Rumeli yakasındaki benzeri dini düşünceleri paylaşan çeşitli tekkelere kadar uzatmış olduğuyula ilgili ortaya çıkan bilgiler de son derece dikkat çekicidir. Demek ki vaktiyle Şah İsmail'in Anadolu'daki irtibat noktalarıyla propaganda faaliyetine çok benzer tarzda Şahkulu da halifelerini Rumeli yakasındaki tekkelere gönderip onlarla süreklilik arz edecek bir bağ oluşturmuştu⁹. Bu durum Şahkulu'nun şahsi karizması ve kendisine atfedilen "ulûhiyet" ile bağlantılı olabileceği gibi isyanını sistematik bir vasfa bürünebilme kapasitesinin mevcudiyetine de işaret etmektedir. Bir bakıma sadece dini değil onunla karışmış bir siyasi ideolojinin hakim olduğu bir mahiyet kazanan Şahkulu hareketi, kendisinden on yıl önce Erdebil tekkesinde ortaya çıkan Şah İsmail'in tarzıyla nisbî bir benzerlik gösterir. Babasının hayatta olduğu tahmin edilirse o vakit Şahkulu'nun henüz genç yaşta ilahi ışıklarla bezenmiş, büyük bir kurtarıcı, son saatte ortaya çıkmış bir Mehdi olarak etkili bir hüviyet sahibi olduğu ileri sürülebilir. Böylece tipik bir yeni "Şah İsmail'in Teke yöresinde doğuşu gerçekleştirmiş denilebilir. Şahkulu'nun "Mehdilik" iddiasını sahiplenmiş bulunan Şah İsmail ortada iken -kendisinin de muhtemelen benimsediği üzere- taraftarlarınca alenen propagandasının yapıldığı yeni bir "Mehdi" olarak tanıtılmasının, aslında Şah İsmail ile irtibatı noktasında esaslı bir problem ve tezat teşkil edeceğine de şüphe yoktur.

Öte yandan taraftarları ve müritleri arasında Şahkulu'nun nasıl görüldüğüne dair şahitlikler ise Osmanlı belgelerine yansımıştır. Bunlara göre Şahkulu öncelikle kendisini "Mehdi" ilan etmiştir, taraftarları onu son saatlerin geldiği bu "âhir zamanın" büyük kurtarıcısı gibi görmektedir; o kadar ki Tanrı onda hulul etmiştir, aynı zamanda peygamberdir. İlgili belgede yer alan: "*Allah, peygamber budur, insanlar hesap vakti onun önüne getirilecektir, itaat*

⁸ Bu son derece karışık ve karamsar havayla ilgili olaylar serisi için bk. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *Sancaktan Saraya: Seçme Yazılar*, s. 39-56. F.M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, s. 45-64.

⁹ Şahkulu'nun yakalanan adamı Pir Ahmed'in Filibe Sancakbeyi tarafından yapılan sorgulama raporunda ilginç detaylar vardır: Burada Şahkulu'nun yanına gelen Pir Ahmed, Safer, Taceddin ve İmamoğlu adlı halifelere yirmişer kağıt verdiği, Safer'in Serez'e, İmamoğlu'nun Selanik'e, Taceddin'in Zağra Yenicesi'ne, Pir Ahmed'in de Filibe'ye vardığı; Filibe'deki Pir Ahmed'in buraya çeşitli yerlerden gelen yandaşlarına Şahkulu'nun mesajlarını dağıttığı, haberler yolladığı ifade edilir. Filibe'ye Sofya, Dupniçe'den gelen sempatizanlar içinde imam, timar sahibi, alaybeyi gibi halifeler de vardır (TSMA, nr. E.6836'dan zikreden Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 47; krş. Ş. Tekindağ, "Aynı Makale", s.36).

etmeyen imansız gider" şeklindeki beyanların¹⁰, devlet kademelerinin onu töhmet altında bırakma amaçlı uydurma ifadeleri olmaktan ziyade, isyanın karakterine bakıldığında, müritleri ve taraftarları nazarında gerçek bir algılayışı yansıttığı ileri sürülebilir. Keza Şah İsmail ile de kendisini eşdeğer gördüğüne, kutsal görevini bir Mehdi olarak üstlendiğine dair propaganda amaçlı olduğu anlaşılan vurgular bu anlamda dikkat çekicidir: "*Cemi' âlem halkına avâze yapmışlardır ki, zerdalü vaktinde Şahı da gelse gerekdir, memleket bizimdir deyü mühmelât söyler, gâh Mehdîlik da'vasın eder, gâh Şah öldü onun velâyeti bana değdi, memleket benimdir der, gâh birkaç günlük ömrüm vardır, memleket benimdir deyü birbirine muhâlif kelimât eder*"¹¹.

Belgelerdeki bu ifadeler, daha önce Erdebil'de ortaya çıkan Şah İsmail'in kendisine biçtiği rolü hatırlattığı gibi zaten Batını inanç manzumesi içinde yer bulan bir özelliğe sahiptir. Tıpkı Hz. İsa gibi o da bir ölçüde Tanrı'nın kendisinde tecessüm ettiği, insanların kurtarıcısı olacaktır. Böyle bir görevi Şahkulu'nun kendisine yükleyip yüklenmediği hususunda yukarıdaki belgelerde -eğer bunu kaleme alanların abartması değilse- yer alan beyanlar, bize önemli ipuçları vermektedir. Memleketi yönetmek için ortaya çıkma, Şah İsmail ile özdeşleşme, onun yerini alma, ömrünün azaldığı vb. vurgular, belgeyi kaleme alanın belirttiği gibi "boş ve birbirine muhalif sözler" gibi duruyorsa da aslında amaçları itibarıyla anlamlı bir bütünlük sağlar. Özellikle eğer yazılanlar doğruysa, "birkaç günlük ömrünün" kaldığı şeklindeki ifadelerle anlatılmak istenen şey, hiç şüphe yok ki dünyanın son saatine yapılan vurgudan başka bir şey değildir. Öte yandan buna benzer imaları başka kaynaklarda da yakalamak mümkündür. Nitekim dönemin bazı kroniklerdeki ifadeler, bir ölçüde onun Osmanlı devletini yönetmeye aday bir konumda kendini gördüğüne açık bir karine teşkil eder. A.Y. Ocak'a göre, Şah İsmail, Kızılbaş Türkmenlerin zihin dünyalarına yabancı olmayacak tarzda bu ihtilalci Mehdilik ideasını yeni bir muhtevayla canlandırmıştı ve bu ideoloji, "Allahın kılıcına sahip Mehdi'nin ve ona tabi olanların kısa zaman içinde Yezid'in saltanatını ele geçireceği" şeklinde özetlenebilirdi¹². Aynı durum çok açık şekilde Şahkulu'nda da kendisini belli eder. Nitekim çağdaş bir kaynak olarak Hanivaldanus kroniğine göre Şahkulu, II. Bayezid'in hasta olduğu, oğullarının taht mücadelesi içine girdikleri, bundan dolayı artık büyük kurtuluş gününün geldiği, Osmanoğullarının ise süresinin dolduğu, kendisine bütün yeryüzünün hakimiyetinin verildiği, gökyüzünden kılıç indirildiği, bununla bütün milletleri hükmü altına alacağı propagandasıyla isyan hareketine başlamıştı¹³. Açıkça anlaşılacağı üzere Şah İsmail'in kendisine biçtiği rol ile Şahkulu'nun ortaya koyduğu saikler ve kendisine atfettiği

¹⁰ TSMA, nr. E. 6321; Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s.48, not.14.

¹¹ Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s.48, not 14.

¹² *Yeniçağlar Anadolusu*, s. 77.

¹³ *Hanivaldanus Anonimine Göre Sultan Bayezid-i Veli, 1481-1512*, haz. R. Kreutel, trc. N. Öztürk, İstanbul 1997, s. 47-53.

görev, birbirinin neredeyse aynısıdır. Şah İsmail'in çeşitli şiirlerinden oluşan külliyyatında, kendisini bir bakıma "Mehdi" gibi gördüğü, kıyamet beklentisine atıflar yaptığı, hatta Rum ülkesini ele geçirmek niyetinde bulunduğuyla ilgili mısraları bu noktada hemen hatırlanabilir¹⁴.

Diğer taraftan, o dönemin şairlerinden Meâlî'nin Şahkulu isyanıyla ilgili olarak kaleme aldığı Destan'ı, tarihçilerin devlet merkezli olarak olaya bakışlarına alternatif olarak hadiseden rahatsızlık duyan kamuoyunun hissiyatını yansıtmak bakımından dikkat çekicidir. Burada "Kendi ilinde türeyen, buradan çıkıp beyliğe soyunan Anadolu'yu neredeyse eline geçiren, devlete hain olan sipahileri çevresinde toplayan, etrafa zulm eden, ortalığı kırıp geçiren" bir Şahkulu tipolojisi hâkimdir. Olayı sıcağı sıcağına "destanlaştıran" Meâlî, bu fitnenin ve "kızılbaşın âlinin" önlenmesi için bizzat "Gazi Hünkârı" yani II. Bayezid'i ordunun başında göreve çağırılmaktadır¹⁵. Burada hâkim olan temel düşünce, Şahkulu'nun "ilde bey" olma iddiası ve buna karşı II. Bayezid'in bizzat hükümdar olarak mevcudiyetini göstermesidir. II. Bayezid'e "Yetiş Gazi Hünkâr Yetiş" diye her mısran sonunda seslenen Meâlî, bir ölçüde ileride temas edileceği gibi Şahkulu'nun iktidar boşluğu iddiasını da cevaplamaktadır. Olayla ilgili olarak düşürdüğü bir tarihte ise, Şahkulu'yu "bir nice bed-mezhebi ve laini, din düşmanını ve iblisle hemdem olanları başına toplayan seg-i bî-dîn" diye daha ağır ifadelerle takdim eder¹⁶, hem burada hem de bir önceki destanında onun Mehdilik iddiasından hiç bahsetmez¹⁷.

¹⁴ Kendisini "emirü'l-mü'minîn" gören, "Alıp Şam u Rum'u musahhar kılup/ Pes andan hevâ-yı Frenk eylerem" diyen, ayrıca "Bahadır gaziler koydu başında tâc-ı devlet var/ Olur Mehdi zamanı devri cihan nur-ı beka geldi" şeklinde kendisini tanımlayan, sık sık Mehdi atıfları yapan, hatta kıyamet beklentileriyle ilgili değerlendirmelerde bulunan Şah İsmail'in bütün bu deyişleri bir araya getirdiğinde konumuz itibarıyla anlamlı bir bütünlük doğmaktadır (Bk. Şah İsmail Hatâ'i Külliyyatı, haz. B. Cevanşir-E. Necef, İstanbul 2006, s. 135, 140, 182, 222-223, 428). Keza Şah İsmail, oğlu Tahmasb ve Mehdilik ile ilgili bk. K. Babayan, *Mystics, Monarchs and Messiah: Cultural Landscape of Early Modern Iran*, Cambridge, Mass, 2002, s. 295-348.

¹⁵ "Kendü ilinde türedü/Yetiş Gazi Hünkâr yetiş/ çıktı illere yürüdü/Yetiş Gazi Hünkâr yetiş/ çok devletlüler yoğ oldu/ Dağlar başı durak oldu/ Bir türk ilinde beğ oldu/ Yetiş Gazi Hünkâr yetiş/ Görün ne etdi Şahkulu'yu/ İndi yaykudı yahıy/ Aldurdun Anadolu'yu/ Yetiş Gazi Hünkâr yetiş" şeklinde başlayıp devam eden bu destanın tam metni için bk. E. Ambros, *Candid Penstrokes: The Lyric of Meâlî, an Ottoman Poet of 16th Century*, Berlin 1982, s. 189-192. Meâlî'nin bu metni olayın bitiminden hemen sonra yazmış olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁶ Şiirin sonunda tarihi şu mısra ile düşürür: "Tarih çıktığına hurûc-ı cehennemî" (son iki kelime 917'yi yani 1511'i verir: Bk. E. Ambros, *Aynı Eser*, s. 166).

¹⁷ II. Bayezid dönemi sonrasında kaleme alınan tarihlerde, onun hurucunun "normalleştirilmiş" olduğu anlaşılıyor. Meâlî gibi İdris-i Bitlisi de sonradan yazdığı hatimesinde onu "kızılbaş bir mürit, rind ve ayaktakımını" toplayan biri gibi takdim eder, ona göre bu "Şii güruhu huruç davasıyla kötü işler yapmışlardır, büyük bir ordu toplayıp serverlik sevdasına düşmüşlerdir" (*Heşt Bilişt*, Nuruosmaniye Ktp. Nr. 3209, vr. 625b. Bu kısmın tercümesinde yardımcı olan Vural Genç'e teşekkür ederim).

Başlangıçta II. Bayezid'i hedef aldığı, fakat bunu başaramayacağını anlayınca Tebriz'e yöneldiği anlaşılan Şah İsmail'in Anadolu'ya yönelik hedefleri tutmamıştı, fakat Şahkulu muhtemelen bu hedefi artık gerçekleştirebilecek bir ortam içinde bulunduğu farkına varmıştı. Yani harekete geçmesinde Safevilerin direkt bir rolü yoktu, onlarla benzeri bir ideolojiden beslenen Şahkulu kendi müstakil ihtilalini, hem de Osmanlı payitahtını ele geçirerek gerçekleştirmeyi düşünmüştü. Şah İsmail de vaktiyle Osmanlı payitahtını hedefleyen bir siyasi-dini söyleme, en azından müritleri nezdindeki propagandalarla, sıcak bakmış görünüyordu. Fakat şimdi bu misyon Şahkulu'nun ihtilalci düşünceleriyle sübut bulacaktı. Onun böylesine cür'etkâr bir işe kalkışmasında yukarıda belirtildiği üzere siyasi ortamın belirsizliği rol oynamış görünmektedir, ama bunun kadar zamanlama açısından bakıldığında hareket geçme vaktinin "küçük kıyamet" denilen 1509'daki Kuzey Marmara depreminden sonrasına rast gelmesi de üzerinde durulması gereken bir husus olarak öne çıkar. Söz konusu depremin özellikle İstanbul'da yıkıcı olduğu, hatta bu vesileyle halk arasında derin bir manevi çöküntünün yaşandığı söylenebilir. Bu haberlerin, halifeleri vasıtasıyla bir istihbarat ağı kurduğunu düşündüğümüz Şahkulu'ya kadar ulaşmamış olması düşünülemez.

Kıyamet beklentisi aslında Osmanlı entelektüel dünyasında İstanbul'un fethiyle bağdaştırılan bir geri plana sahipti¹⁸. Tekkelerde okunan ve geniş halk kitlelerine kadar yansıyan ilmiyal kitaplarında kıyamet beklentileriyle İstanbul'un fethi açık şekilde ilişkilendirilmişti. Fetihden sonraki belli bir zaman diliminde kıyamet kopacaktı, bununla ilgili tarihler birçok kere revize edilmişti ama beklentiler canlılığını her kötü vesile sonrasında aleni hale gelerek korumaktaydı. Hicri 900 yılı (1494-1495) kıyamet beklentileri için verilen bir başka tarihti¹⁹, Hıristiyan gelenekte de benzeri "son saat" ile ilgili tarihler II. Bayezid'in saltanatı dönemine denk düşüyordu²⁰. Üstelik bu beklenti daha Şah İsmail'in zuhurundan önce Mehdi hareketlerin görülmesine de yol açmıştı. Kıyamete bir yıl kala 899 hicri yılında bir Mehdi ortaya çıkmış²¹, bundan iki yıl önce de bizzat II. Bayezid Mehdi olduğunu iddia eden birinin suikast hareketine maruz kalmıştı²². Bayezid bu dönemde Rumeli kesimindeki Batını karakterdeki bazı dervişleri takip ettirmiş, bir bölümünü

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. F.M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet: 1453. İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İstanbul 2013, s. 38-62.

¹⁹ Mesela Oruç Bey, hicri 900 yılına iki yıl kala Anadolu ve Rumeli'de büyük kayıplara yol açan veba hastalığını kıyamet beklentisiyle ilişkilendirmişti. *Oruç Beğ Tarihi*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2007, s. 153.

²⁰ Mesela 1494-1530 yılları arasında İtalya'da kıyamet kehanetleri, savaşlar, dini ve sosyal olaylarla beslenmiş olarak hayli etkili bir hava oluşturmuştu: O. Niccoli, *Profeti e popolo nell'Italia del Rinascimento*, Roma-Bari: Laterza 1987 (*Prophecy and People in Renaissance Italy*, İng. trc. L. G. Cochrane, Princeton 1990, özellikle s.3-30).

²¹ *Oruç Beğ Tarihi*, s. 167; "Die Anonyme Altosmanische Chronik über Sultan Bajezid II", nşr. J. Kissling, *Dissertation Orientales et Balcanicæ Collectæ II*, München 1988, s. 423-24.

²² *Oruç Beğ Tarihi*, s. 153.

sürgüne yollamıştı. Kaynaklardan anlaşıldığına göre bu yıllar ayrıca bazı dervişlerin keramet gösterileriyle de çalkalanıyordu. Suda yürüten dervişler ile ilgili hikâyeler anlatılıyordu. Üstelik bu hassas vasatta Molla Lütfi olayı da meydana gelmişti²³. Açıkça bu kaotik ortam 900 yılının geçmesinden sonra durulmuş gibiydi, ama şimdi hicri 1000 yılının son yüzyıl olduğu inancı zihinlerde hâkim olmaya başlamıştı²⁴. Eserini Şahkulu isyanından beş-altı sene önce kaleme alan İdris-i Bitlisi'ye göre II. Bayezid 900 yılı başında "âhur zaman fitnelerini" def etmiş bir padişahı, yani gerçek anlamda bir kurtarıcı aranıyorsa o da bizzat "veli" mertebesindeki II. Bayezid'den başkası değildi²⁵. Bu haliyle de tıpkı devleti yeniden toparlama başarısı gösteren ve bundan dolayı asrın Mehdisi tanımlamalarına mazhar olan büyük atası Çelebi Mehmed'e benziyordu²⁶. Ama İdris-i Bitlisi o sıralarda muhtemelen bu gibi düşüncelerinde yalnız kalmıştı. Dönemin havası yeni bir kaotik ortamı besleyecek bir karakter gösteriyordu; üstelik sufi çevrelerin beklentileri ise hayli farklıydı. Aslında Şah İsmail'den çok önce Anadolu'daki tekkeler arasında fitnelere son verecek bir ilahi kurtarıcı beklentisiyle ilgili görüşler yaygındı, ama bunları organize hale getiren ve hatta bir ölçüde başarılı bir şekilde tamamlayan hiç şüphe yok ki Safevi hareketi olmuştu. Bu anlamda Şahkulu'nun hareketini değerlendirirken bu çift taraflı etkiyi gözden uzak tutmamak gerekir. 1509'daki büyük depremin de hicri 1000 yılının son asır olacağı

²³ Bununla ilgili bk. O.Ş.Gökyay-Ş. Özen, "Molla Lütfi", DİA, XXX, 255-258; İ. Erünsal, "Fatih Devri Kütüphaneleri ve Molla Lütfi Hakkında Birkaç Not", *Tarih Dergisi*, sy. 33 (1981), s. 72-28; a.mlf., "XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlahad Tarihine Bir Katkı", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV (2004), s. 134-236.

²⁴ C. Fleischer, "Gölgelerin Gölgeleleri: 1530'larda İstanbul'da Siyasette Kehanet", *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu: Norman Itzkowitz Armağanı*, der. B. Tezcan-K. K. Barbir, trc. Z. N. Yelçe, İstanbul 2012, s. 65-78.

²⁵ *Heşt Bihîşt*, Süleymaniye Ktp. nr. 3290, vr. 494b, 497b-498b. II. Bayezid daha Amasya'da şehzade iken Yezdli Kabuli adlı şair ona sunduğu kasidesinde, ilginç bir şekilde Şehzade Bayezid'i "dinin Mehdisi, kıyamet gününde dostluk ve muhabetinin Allah nezdinde zuhur edeceği, Hz. Ali gibi zamanın Mehdisi olduğu, Hz. Ali'nin kılıcının onun elinde bulunduğu" şeklinde övüyordu ki buradaki ifadeler açık şekilde Safevi hareketinden hayli önce Şii eğilimli vurguları hatıra getirir (*Külliyat-ı Divan-ı Kabuli*, haz. İ.H.Ertaylan, İstanbul 1948, s. 32, 137,164: buradaki ilgili beyitleri Farsçadan çevirip bana bildiren V.Genç'e teşekkür ederim). 900 hicri yılıyla ilgili kıyamet ve Mehdi beklentilerinin Amasya'daki şehzade Bayezid'in şahsında ifade bulması, II. Mehmed dönemi düşünüldüğünde bir ölçüde siyasi bir özellik de gösterir. Ancak yazar bunu retorik olarak bir övme vesilesi gibi de düşünmüş olabilir.

²⁶ İlginç bir şekilde Fetret devrinin karşılıklarından devleti selamete çıkarıp kendi hakimiyeti altına almayı başaran Çelebi Mehmed bile döneminin bazı şairlerince "asrın Mehdisi" gibi algılanmıştı. Abdülvasi Çelebi'nin 1414'te tamamladığı Hz. İbrahim kıssasını konu alan eserinin aralarına yerleştirdiği döneminin olaylarıyla ilgili kısımda bulunan şu mısraları bu hususu açıklar: "Adalet gitmiş idi geldi şimdi/ İmaret oldu âlem güldü şimdi/ Meğer Mehdi budur kim ondu âlem/ Ferahlar buldu âdem gitdi hep gam/ Eger Mehdi değilse kanı Mehdi/ Ol itdi ma'dilet tıflına Mehdi/ Cihan hoşlukda âlem oldu ma'mûr/ Alâmet Mehdiden budur ho meşhur/ Ne yire varsa illerdür müyesser/ Kaçan kasd itse beglerdür musahhar/ Ulu asl ulu devletli ulu Han/ Anun Mehdiliğine uş bu bürhan/Muhammed ismüdür resm-i şeri'at/ Koparsa Mehdi uş kopdı hakikat" (*Halilname*, nrş. A. Gültaş, Ankara 1996, s. 254-256).

kanaatini sufi çevrelerde yaygın bir hale getirdiğini göz ardı etmemek lâzımdır²⁷.

İşte tam da bu noktada Şahkulu, hem bu büyük depremin ortaya koyduğu kıyamet beklentisi, hem de yaşlı olan II. Bayezid'in ölüp oğulları arasındaki kavgaların artmasından istifade ederek kendisine biçilen ilahi görevi yani "ihtilalci Mehdilik hareketini" gerçekleştirmeyi hedeflemiş olmalıdır. İsyan için harekete geçtiği tarihin büyük felaketten hemen sonrasına rastlaması, kıyamet beklentisiyle ilgili argümanların söz konusu hareketteki payını belirleyebilecek önemdedir. Şahkulu'nun harekete geçtiğinde, Osmanlı devletinin derin bir siyasi kriz içinde olduğunu ve hatta kendi yöresinde Osmanlı merkezi idaresini ve hanedanı temsil eden Şehzade Korkud'un faaliyetlerinden dolayı II. Bayezid'in de vefat etmiş bulunduğunu düşündüğüne şüphe yoktur. Bu durum bile onun Safevi hareketinden esinlenmiş olma hali dışında doğrudan onların fiili tahrikiyle böyle bir harekete girişmiş olma ihtimalini temelden bertaraf edecektir. Bunu daha iyi anlamak için isyan hareketinin nasıl vuku bulduğuna ve ne şekilde hareket edildiğine bakmak yeterlidir.

İsyanın vukuu ile ilgili Osmanlı veya Safevi merkezli kronikler²⁸ ayrıntılı bilgiler vermezler. Fakat bugüne ulaşan resmi raporlar ve belgeler bu açığı büyük ölçüde kapatmaktadır. İsyanın oluş şeklinin uzun hikâyesine burada girilmeyecektir²⁹. Konunun vuzuha kavuşması için isyanın karakteristiğini belirleyen olaylar önemli olduğundan bu noktada bazı hususlara değinilecektir: Öncelikle Şahkulu etrafına adamlarını toplayarak gücünü artırmaya çalıştığında ilk dayandığı grup, timarları ellerinden alınmış eski Karaman sipahileri olmuştur. Bu durum isyanın hem coğrafi hedef seyrini, hem de askeri vasfını belirlemiştir. *Selimnâme* yazarı İshak Çelebi, çağdaş bir kaynak olmak itibarıyla, özellikle isyanın bu yönünü öne çıkarır. I. Selim döneminin

²⁷ Kıyamet beklentileri ve İslami milenyum hakkında bk. C.Fleischer, "Mahdi and Millennium: Messianic Dimension in the Development of Ottoman Imperial Ideology" *The Great Ottoman Turkish Civilisation*, ed. K.Çiçek vd., Ankara 2000, III, 42-54. III. Murad'ın bile bu son asır dolayısıyla Mehdi-kutb vs unvanlarla tanımlandığını biliyoruz: Ö. Felek, *Re-creating Image and Identity Dreams and Visions as a means of Murad III's Self-fashionings*, Doktora Tezi: The University of Michigan 2010 (Burada özellikle Şeyh Süca ile bağlantılı olarak *Kitab-ı Menâmât* incelenerek III. Murad için açık değinmeler tesbit edilmiştir).

²⁸ Çağdaş Safevi kaynaklarında bu hususta sessiz kalırken eserini daha sonra XVI. asrın son çeyreğinde kaleme alan Hasan Rumlu, isyan hareketinden bahseder. Şahkulu Baba Tekeli'nün bir grup sufi ile Şah İsmail dergâhına gitmek için harekete geçtiğini ve Azerbaycan'a yöneldiğini yazar. Buradaki temel argüman Şaha yöneler: bu grubun yolunun Osmanlılarca kesilmek ve irtibatının önlenmek istenmesi noktasında temerküz etmiştir. Ayrıca onun müritlerinin Karaman vilayetini ele geçirmek için toplandığı da belirtilir (Rumlu Hasan, *Şahı İsmail Tarihi: Ahsenü't-Tevârih*, trc. C. Cevan, Ankara 2004, s. 154-155).

²⁹ Bununla ilgili geniş bilgi için bk. F. M. Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, XXXVIII (2010), 284-286. Ayrıca bk. Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 46-56; S. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 248-256; Ş. Tekindağ, "Şahkulu Baba Tekeli İsyanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/3 (1967), s. 34-39; I/4, s. 54-59.

hassasiyetleri çerçevesinde olaya baktığı açık olan İshak Çelebi Şahkulu'nun Erdebil ile olan bağlar dolayısıyla böyle bir isyan hareketine karıştığı söylemini tercih etmez. Ona göre bütün mesele II. Bayezid'in münzevi bir hayat yaşamaya başlaması ve doğan otorite boşluğudur. Onun devlet işlerinden çekilmesi üzerine ortalığı suiistimal yapan rüşvet alan idareciler kaplamıştır. Bundan rahatsızlık duyan sipahiler de Şahkulu'nu kendilerine kurtarıcı seçmişlerdir³⁰. I. Selim'in tahta geçişini meşru bir zeminde göstermek için II. Bayezid döneminin istikrarsızlığını özellikle öne sürmüş olsa bile İshak Çelebi'nin bu ifadeleri, Şahkulu isyanının askeri başarısının sebepleri açısından belirleyicidir.

Öte yandan Şahkulu'nun yanında toplananlar arasında Tekeili Türkmenlerinin önde gelen aşiret mensupları olduğu tahmin edilen Çakıroğulları, Kızıl/Gazaloğulları, Göle/Köleoğlu ile Dede Alisi, Hızır, Ulama³¹ ve Kara Mahmud'un adlarının dönemin kaynaklarında zikredilmekte olması da hayli ilginçtir. Bu grupların vaktiyle II. Bayezid'in Karaman'a yönelik askeri hareketleri ve Çukurova bölgesindeki Memlûklere karşı yapılan savaşlar vesilesiyle Osmanlı karşıtı bir askeri oluşum içinde buldukları düşünülebilir. Üstelik Teke bölgesinde Karamanoğullarına mensup olup Osmanlılara karşı tavırlarını sürdüren hanedan mensuplarıyla ilgili haberler daha 1500-1501 yıllarında hükümet merkezi için hayli endişe verici olmuştu. Bununla ilgili olarak 1501'de o sırada Konya'da bulunan Şehzade Şehinşah'a yollanan bir hükümde, "Taşili'nin boy beylerinin Karamanoğlu neslinden olduğunu ifade eden Nasuh ve oğullarının etrafında toplanmış oldukları ve bütün çabalara/verilen istimaletlere rağmen devlete bağlılıklarının temin edilemediği" açık şekilde belirtilmişti³². Bütün bunlar bir bakıma Şahkulu hareketinin büyüyüp durdurulamaz hale gelişini ve yapılan savaşlarda birbiri ardınca nasıl başarı kazanıldığını açıklar. Yani bu başarıların ardında, Osmanlı resmi raporlarına kadar akseden, naif ve ironik bir şekilde dillendirilen "...amma bilmeyiz ki sihri mi vardır, teshîr-i Cin mi bilir... her defada âdem sıymış ve uğraş olmadan sıyup kaçmışlar.." ³³ şeklindeki "sihir ve keramet" arayışları değil hiç şüphe yok ki bu tecrübeli savaşçı gurubunun/sipahi gücünün varlığı yatmaktadır. Nitekim isyan ile ilgili bir rapora göre, Şahkulu'na katılanlar arasında "sipahi taifesinden çok adam" vardı ve bunlar el koyulan timarlarının intikamını bu harekete katılarak aldıklarını söylüyorlardı³⁴.

³⁰ *Selim-nâme*, haz. B. Keskin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans tezi, İzmir 1998, metin kısmı, s. 39-41. Benzeri bir söylemin yer aldığı belge için bk. aşağıda not 34.

³¹ Bunun daha sonra Safevilerin meşhur bir beyi olan, ardından da İrakeyn seferi arifesinde Osmanlılara iltica eden Ulama Han ile aynı şahıs olma ihtimali yüksektir.

³² Bak. F.M. Emecen, "Şark Meselesi", s. 343-344'teki hüküm kayıtları.

³³ Rapor için bk. Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 47 (TSMA, E 6187'den).

³⁴ TSMA, nr. E. 6187'de şu ifadeler ilginçtir: "...ekser fesad anlardır, hisâra üşüp hisara çok muzayaka vermişlerdir, hisar cenginden çağırıp söylerler imiş ki: bir dahi timar satarlar mı timarınızı satın ala ala ceni' rızkınız tükeñdi, timar almağa deve gerek, at gerek, mal gerektir, yoldaşa timar yoktur, kanda

Harekete ivme kazandıran hadise ise Mart 1511'de Şehzade Korkud'un idarecilik yaptığı Antalya önlerine kadar gelip etrafı yağmalaması, Korkud'un defterdarını ve bir kadını katletmesi, subaşısını da yaralaması oldu. Şahkulu'nun Şehzade Korkud'un peşine takılması, muhtemelen II. Bayezid'in vefatı haberini duyarak payitahta ulaşma yolunda önündeki engelleri temizleme düşüncesinin bir ürünüdür. İshak Çelebi'ye göre, Korkud'un gizlice Antalya'dan Manisa'ya hareket ettiğini duyan Şahkulu, padişahın öldüğünü sanmış ve "memleketgîrlik" sevdasına düşmüştür³⁵. Bir rapora göre de "memleket hâlidir, fırsat bizindir, gelin cemi' memleketi zabt edelim" diyerek yandaşlarıyla isyanını başlatmıştır³⁶. Şahkulu'nun sipahilerden ve kendisine sadık taraftarlarından (Osmanlı kaynaklarının tarifleriyle "Kızılbaş Türkler" veya "Erdebil halkı") oluşan hayli renkli tonlar taşıdığı anlaşılan kuvvetlerinin, Isparta-Burdur, Keçiborlu, Sandıklı, Sincanlı, Kütahya civarına kadar uzanan süratli hareketi, yaklaşık bir, bir buçuk ay gibi kısa sürede gerçekleşmiştir. Onun Antalya'dan itibaren önüne çıkan Osmanlı kuvvetlerini dağıtarak Kütahya'ya kadar ulaştığı düşünülürse, hareketin bu şaşırtıcı hızı hemen fark edilebilir. Nitekim Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'yı mağlubiyete uğratması 22 Nisan 1511'dedir. Hızlı hareketinde lojistik destek bulma probleminin de etkili olduğu düşünülebilir.

Kütahya'yı yakıp yağmaladıktan sonraki hedefinin Bursa olduğuna dair Osmanlı kroniklerinde bilgiler bulunur. Resmi raporlarda ise onun o sırada Manisa'ya gelmiş bulunan Şehzade Korkud'un üzerine yürüdüğü belirtilmiştir. Bu noktada Şahkulu'nun Karagöz Paşa'yı bertaraf ettikten sonra önünde hiçbir engel olmamasına rağmen niçin birden geriye döndüğü açıklanmaya muhtaç bir konudur. Burada iki tez ortaya çıkmaktadır: Bunlardan ilki taht yolunda kendisine rakip gördüğü Şehzade Korkud'u bertaraf ettikten sonra, yeniden Bursa üzerine yürütme niyetinde olduğudur³⁷; diğeri ise Kütahya'da iken muhtemelen savaştan hemen sonra II. Bayezid'in hayatta

mâldar...vorsa cümlesi ehl-i timar oldular... yoldaşa dirlik kalmadı, görsünler imdi timarı nâ-mahalline verip sipahi taifesine zulm etmekten ne fitneler ve ne fesadlar zâhîr oldu..." (seçilerek alınan bu ifadelerin yer aldığı belgenin tıpkı baskısı için bk. Ş. Tekindağ, "Aynı Makale", s. 38).

³⁵ Selim-nâme, s. 41. İshak Çelebi Şahkulu'nun yanındaki grupları tanımlarken "ömürü pâyenlikle geçmiş ağaç ayaklı Kızılbaş Türkleri" tabirini kullanır.

³⁶ TSMA, nr. E. 5035. Şehzade Korkud'un yakalayıp gönderdiği bir sufinin "örf" ile yapılan sorgusunu ihtiva eden raporda ilginç bilgiler de yer alır. İşkenceyle konuşturulan Şahkulu'nun bu adamı, onun Kapulukaya'da dört-beş gün oturup etrafına adamların toplanmasını beklediğini, silah ve azık temin ederek Döşeme derbendinde Şehzade Korkud'un defterdarını bozguna uğratarak harekete geçtiğini söylemiş, Kütahya önlerine kadar olan macerayı anlatmıştı (bu rapor için ayrıca bk. Ş. Tekindağ, "Aynı Makale", s. 36).

³⁷ Bu görüş Bursa kadısının raporuna dayanır: Bursa kadısı 3 Mayıs tarihli raporunda Şahkulu'nun Şehzade Korkud üzerine yürüyüp Alaşehir ovasında Hasan Ağa idaresindeki sancak askerlerini mağlup ettiğini, şehzadenin ise Manisa kalesine kapandığını, Şahkulu'nun bundan sonraki hedefinin Bursa olduğunu yazmıştı. (TSMA, nr. E 5451; Ç. Uluçay, "Aynı Makale", s. 52, not 22). Aslında burada Bursa kadısının amacı Bursa'ya karşı oluşabilecek bir tehdidin önlenmesi idi.

bulunduğunu duymasıdır. Bunların her ikisini de birbiriyle telif edebiliriz, ama onun II. Bayezid'i tahttan devirmek değil, oluşan bir boşluğu doldurmak niyetiyle hareket ettiği kabul edilirse, o vakit padişahın tahtında bulunması Şahkulu'nun ileri sürdüğü bütün argümanlarını boşa çıkaracak bir önem kazanır. Burada en son düşünülecek husus ise üzerine gelmekte olan bir ordudan korkarak çekildiği tezidir. Eğer böyle olsaydı, baştan söz konusu hareketi mahalli bir karakter arz ederdi. II. Bayezid'in varlığının Şahkulu'nu adeta "frenlemiş" olmasının altında yatan saikler, tamamen "iktidarın gerçek sahibinin henüz ortadan kalkmamış olması dolayısıyla Mehdi'nin vücuduna ihtiyaç gösterecek şartların henüz oluşmadığı" şeklinde bir düşüncenin mahsulü olabilir. Bu noktada Şahkulu, müritleri ve halifeleri nazarında onu daha da yüceltecek "gerçek ve inançlı" bir sufi olarak ilginç bir kişilik sergiliyordu. Dönemin şahitlerinden İshak Çelebi, Şahkulu'nun padişahın hayatta olduğunu öğrendiğinde kalkıştığı isyan sebebiyle büyük bir pişmanlık duyduğunu belirtir ki, bu bilginin hadisenin oluş şekli ve seyrine bakıldığında hayli anlamlı olduğuna şüphe yoktur³⁸.

Şahkulu'nun bundan sonraki faaliyetleri de beklendiği üzere bulunduğu bölgede mahalli bir hakimiyet tesis etmeye yönelik olmuştur. Muhtemelen Antalya kalesini almaya çabalaması, burayı bir üs haline getirip ileride ilahi teyitle sağlamlaştıracağı gerçek saltanatını ikame için bekleme amacıyla bağlantılı idi. Fakat kaleyi alamaması, bizzat padişah tarafından merkezden yollanan profesyonel bir birliğin hareketi üzerine bulunduğu yerde kalması güçleşti. Sadrazam Hadım Ali Paşa ve Şehzade Ahmed'in ordusu Kızılkaya'ya geldiğinde Şahkulu Karaman taraflarına doğru çekilmeye başlamıştı (Haziran 1511). Bu çekilme sırasında yine karşısına çıkan Osmanlı birliklerini başarısızlığa uğrattıyordu. Haydar Paşa ile Kayseri sancakbeyi Kemal Bey savaş alanında hayatlarını kaybetmişlerdi. Çemberi yaran Şahkulu, Sivas yakınlarına geldiğinde Ali Paşa'nun birliği kendisine yetti. Son savaş burada gerçekleşti ve yine Osmanlı birlikleri burada başarı kazanamadı (2 Temmuz 1511). Hatta Ali Paşa hayatını kaybetti, bu arada savaştan galip çıktığı anlaşılan Şahkulu'ndan da bir daha haber alınamadı³⁹. Bazı resmi Osmanlı raporlarında, Şahkulu'nun savaş sırasında tüfek kurşunu ile öldüğüne dair şayiaların ortaya çıktığına atıf yapılır. Osmanlı kronikleri de bu konuda farklı bilgiler verirler. Bazıları onun okla vurularak öldüğünü yazar. Dönemin önemli tarihçilerinden Kemalpaşazâde ise akıbetinin meçhul olduğunu ifade ederken şu beyanda bulunur: "*yer delindi yere mi girdi, göğe mi yükseldi kimse bilmedi*"⁴⁰. Osmanlı Sünni düşüncesinin en önemli temsilcilerinden olan, ka-

³⁸ İshak Çelebi, Yavuz Sultan Selim dönemindeki bakış açısıyla bu ifadeyi farklı bir anlamda kullanmış olabilir. Ancak buna rağmen ileri sürülen bu husus hayli dikkat çekicidir, farklı bir zaviyeden yorumlanmalıdır. (*Selim-nâme*, s. 45)

³⁹ Olayların seyri için bk. F. M. Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, XXXVIII, s. 285-286.

⁴⁰ Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman: IX. Defter* (haz. A. Uğur, *The Reign of Sultan Selim I in Light of the Selimnâme Literature*, Berlin 1985), s.42-49, 53-55. Onun akıbeti hakkında kaynaklarda

zaskerlik ve şeyhülislamlık yapmış bulunan Kemalpaşazâde'nin bu sözleri ironik bir özellik gösterirse de, aslında durumu hafife almanın ve önemsizleştirilmenin değil, Şahkulu'nun, taraftarları hatta Osmanlı kamuoyu gözünde nasıl görüldüğünün ve ne gibi bir imaj kazandığının açık ifadesi şeklinde de okunabilir.

Netice itibarıyla başta sorduğumuz suallere geri dönecek olursak: Şahkulu'nun öncelikle karizmatik bir sufi kimliğiyle ortaya çıktığı, ihtilalcı bir Mehdilik hareketinin temsilcisi olarak Baba İshak'a benzeyen bir vasıf taşıdığı söylenebilir. Tipik bir Türkmen babası olan Şahkulu'nun, Şah İsmail'in yeniden siyasi-dini bir anlam kazandırdığı ve bir devlet kurarak da başarıyla temsil ettiği hareketin takipçisi olduğuna şüphe yoktur, ancak ona bu anlamda "bir rakip" olduğunu da dikkatlerden kaçırmamak gerekir. Onun isyanını daha Şah İsmail ortaya çıkmadan önce başlayan "Mehdici" karakterdeki faaliyet zincirinin bir halkası olarak değerlendirmek mümkündür. Tıpkı benzerleri gibi Kızılbaş gurupları yanında topladığı, ilahi iradenin kendisinde tecelli ettiği yolunda propagandalar yaptığı açıktır. O kadar ki Rumeli yakasında dahi taraftar bulmuş, etki sahası vaktiyle Şeyh Bedreddin hareketine vücut veren Rumeli coğrafyasına (Serez, Selanik, Sofya, Filibe, Dupniçe) kadar yayılmıştır. Ayrıca bu huruç hareketi, siyasi bir fırsat peşinde koşmaya her zaman müheyya olan ve Osmanlı sisteminden hiç de hazzetmeyen yerli sipahiler için bir ümit kaynağı olmuşa benzemektedir. O kadar ki yalnızca Karamanlı sipahiler değil, Rumeli yakasındaki timarlı sipahiler, alaybeyleri arasında da taraftar bulabilecek bir vüs'at kazanmıştır. Bunda timarları konusunda belirsizlikler içinde olduklarını hisseden sipahilerin önemli fonksiyonu olduğu aşikâr görünmektedir. Kuvvetli bir organizasyon ve iyi bir lojistik destek olmaksızın kolayca dağılabilecek kitlelerin bir arada tutulması ve onlarla muntazam devlet güçlerine karşı koyma başarısı gösterilmesi, isyanın mahiyeti düşünülürse, bu hareketin benzerlerinden farklı bir yönelim kazandığı sonucuna varılabilir. Bunda Şahkulu'nun kendisini "olgunluğa erişmiş bir sufi" olarak göstermek istemesinin payı da vardır. Ayrıca Osmanlı hanedanının artık sona erdiği düşüncesiyle son saate gelmeden

ciddi bir zihin karışıklığı vardır. Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da savaş sırasında "Hasan Halife"nin ok isabetiyle helak olduğu, bu sebeple yandaşlarının büyük bir vaveyla kopardıkları yazılıdır (s. 132-133). Burada kastedilenin Şahkulu mu yoksa babası mı olduğu da yine kestirilememektedir. Hanivaldanus kroniğinde ise Şahkulu'nun geride kalan adamlarıyla hızla uzaklaşarak Şah İsmail'e sığındığı bildirilir (s.53). Kendisinden bir daha haber alınmadığına göre, onun yaralı olarak savaştan sağ çıktığı, fakat ya yol esnasında ya da Şah İsmail'e sığındığında hayatını kaybettiği söylenebilir. Hatta bazı kaynaklarda bu sığınmacıların bir kervanı soydukları için liderlerinden bazılarının (Sultan ve vezir unvanlı iki kişi) idam edildiğine dair bilgiler vardır (Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 180-181; Hasan Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, s. 155'te Şahkulu'nun savaşta hayatını kaybettiğini açık şekilde yazar, müritlerin başına ise Halife Baba geçmiştir). İsyanı katılan Tekeli sipahi ve Türkmenleri ise Şah'ın ordusuna alınmışlardır. Şah İsmail'in kendisine bir ölçüde alternatif gibi duran bu ikinci Mehdi'ye müsammaha göstermesi şüphesiz beklenemezdi.

devleti teslim alan bir "Mehdi" olarak ortaya çıktığı, bu fikirlerin onun şahsında kuvvetli bir akis bulduğu anlaşılmaktadır. Şahkulu'nun sadece kendi yandaşlarına değil kıyamet beklentilerinin üst seviyede olduğu bir entelektüel dünyaya da seslenmekte olduğu unutulmamalıdır.